

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 8, No 1 (2001)

The effect of moralization in the minority influence: Factor of resistance or accomodation?

Γεώργιος Τσιάμης

doi: [10.12681/psy_hps.24099](https://doi.org/10.12681/psy_hps.24099)

Copyright © 2020, Γεώργιος Τσιάμης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Τσιάμης Γ. (2020). The effect of moralization in the minority influence: Factor of resistance or accomodation?. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 8(1), 103–121. https://doi.org/10.12681/psy_hps.24099

Η επίδραση της ηθικοποίησης στη μειονοτική επιρροή: Παράγοντας αντίστασης ή διευκόλυνσης

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΙΑΜΗΣ

Θεσσαλονίκη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο άρθρο εξετάζονται οι επιπτώσεις που έχει στην κοινωνική επιρροή η ενεργοποίηση του ηθικού φίλτρου πρόσληψης της κοινωνικής πραγματικότητας. Διατυπώθηκε η υπόθεση ότι το ηθικό φίλτρο δεν αποτελεί ένα κριτήριο ιδιαίτερης βαρύτητας για την κατανόηση και την αξιολόγηση των δημόσιων παρεμβάσεων των πηγών επιρροής. Για τη διερεύνηση των υποθέσεων μας προχωρήσαμε στη διεξαγωγή δύο πειραματικών σχεδιασμών που βασίζονται στο πειραματικό υπόδειγμα "μόλυνση της ατμόσφαιρας". Στο πρώτο πείραμα, όπου έλαβαν μέρος 180 συμμετέχοντες, διασταυρώσαμε δύο μεταβλητές, τη μεταβλητή της έντασης της ενεργοποίησης του ηθικού προβληματισμού (παρουσία-απουσία ερωτηματολογίου με ηθικά θέματα) με την ηθικοποίηση. Στο δεύτερο πείραμα, όπου έλαβαν μέρος 173 συμμετέχοντες, διασταυρώσαμε τη μεταβλητή του τύπου της πηγής (μειονότητα / πλειονότητα) με τη μεταβλητή του φίλτρου πρόσληψης (ηθικοποίηση / ψυχολογιοποίηση) με στόχο να εντοπίσουμε τις τυχόν διαφορικές επιδράσεις που θα έχει η ηθικοποίηση και η ψυχολογιοποίηση στην άσκηση επιρροής από τους δύο διαφορετικούς τύπους πηγών. Η αρχική υπόθεση επιβεβαιώθηκε όσον αφορά στη μειονοτική επιρροή. Η ενεργοποίηση του ηθικού φίλτρου δεν επιφέρει σημαντικές τροποποιήσεις στο συνήθη τρόπο που επιδρά η μειονότητα και η πλειονότητα. Η ενεργοποίηση του ηθικού φίλτρου δεν επηρεάζει με κάποιο ιδιαίτερο τρόπο την αναπαράσταση της εικόνας ούτε της μειονοτικής ούτε της πλειονοτικής πηγής.

Λέξεις κλειδιά: Ηθικοποίηση, Μειονότητα, Ψυχολογιοποίηση.

Έχουν περάσει πλέον πάνω από είκοσι χρόνια από τότε που ο Moscovici (1976) παρουσίασε για πρώτη φορά με συστηματικό τρόπο τις βασικές αρχές του γενετικού μοντέλου για την κοινωνική επιρροή. Μέχρι τότε κυριαρχούσε το λειτουργικό μοντέλο κοινωνικής επιρροής. Η ενδοτικότητα στις νόρμες και στις απόψεις της ομάδας ή μιας πηγής ανωτέρου επιπέδου, μέσα από τη διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης, εμφανιζόταν ως η μόνη μορφή επιρροής. Το άτομο, είτε επειδή νιώθει αβεβαιότητα είτε από την ανάγκη για συναινετικές απόψεις, κρίνει την αξιοπιστία των τοποθετήσεών του μέσα από τη σύγκριση (διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης)

των δικών του απόψεων με τις απόψεις των ομοίων του ή τις απόψεις των πηγών ανώτερου επιπέδου. Ο κύριος στόχος παραμένει η κατάκτηση της ομοφωνίας και η διαμόρφωση της συναίνεσης (Festinger, 1950).

Αντίθετα, στο γενετικό μοντέλο η επιρροή είναι το αποτέλεσμα της παραγωγής και της επίλυσης συγκρούσεων (Παπαστάμου, 1989α). Μέσα σ' αυτό το θεωρητικό πλαίσιο αποδείχτηκε ότι και οι μειονότητες ασκούν επιρροή. Μόνο που αυτές γίνονται συνήθως αντιληπτές, από τον πληθυσμό, μέσα από μια μορφή "αντιμειονοτικής στρέβλωσης", γεγονός που εξαναγκάζει τον πληθυσμό να τις αντιμετωπίζει, μέσα από τη

Σημείωση: Οι πειραματικές έρευνες που παρουσιάζονται στο άρθρο αυτό αποτελούν μέρος της διδακτορικής διατριβής του συγγραφέα που υποστήριξε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο (Τσιάμης, 1997).

Διεύθυνση: Γεώργιος Τσιάμης, Κωνσταντινουπόλεως 117Β', 542 49 Θεσσαλονίκη. Τηλ. 031-313653

διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης, ως εξωομάδες (Mugny & Perez, 1987α, β. Perez & Mugny, 1987).

Η μειονότητα προκειμένου να ασκήσει επιρροή είναι υποχρεωμένη να αποδεικνύει (διαχρονική και συγχρονική) σταθερότητα στη συμπεριφορά της (Faucheux & Moscovici, 1989. Παπαστάμου, 1988), γεγονός που την οδηγεί σε σύγκρουση τόσο με την "εξουσία" –τις κυρίαρχες ομάδες– όσο και με τον "πληθυσμό" –δηλαδή, τα άτομα που ασπάζονται την κυρίαρχη ιδεολογία– (Παπαστάμου & Μιούνου, 1983).

Μια μειονοτική πηγή συναντά δυσκολίες στην άσκηση άμεσης επιρροής. Δηλαδή η ομάδα-στόχος του μειονοτικού μηνύματος συνήθως αρνείται να υιοθετήσει έκδηλα τις απόψεις που η μειονότητα εκφράζει με ρητό τρόπο στο μήνυμά της. Αντίθετα, εκείνο που χαρακτηρίζει μια μειονότητα είναι η ικανότητά της να προκαλεί το φαινόμενο της μεταστροφής. Δηλαδή ασκεί συνήθως μια μορφή επιρροής ασύνειδη, ιδιωτική, γνωστικά έμμεση και χρονικά βραδυφλεγής (Moscovici, 1989α, β. Paicheler & Moscovici, 1984). Αυτή η μορφή της μειονοτικής επίδρασης επιτυγχάνεται μέσα από την πυροδότηση της διαδικασίας της επικύρωσης.

Η επικύρωση αναφέρεται στην ενεργό εξέταση, από την πλευρά του πληθυσμού που έρχεται αντιμέτωπος με το μειονοτικό μήνυμα, της σχέσης που υφίσταται ανάμεσα στη μειονοτική απάντηση και το αντικείμενο ή την πραγματικότητα καθώς επίσης και στην αναζήτηση των σημείων που διακρίνουν τη μειονότητα από την πλειοψηφία (Doise, 1987. Maass, 1987. Moscovici, 1989β. Moscovici & Personnaz, 1989). Οι σημαντικότερες από τις επιπτώσεις της διαδικασίας αυτής (βλ. Mugny, Butera, Perez, & Huguet, 1993) είναι: (α) η εξαγωγή των οργανωτικών αρχών του μειονοτικού μηνύματος (Perez & Mugny, 1987, 1989α, β), (β) η εσωτερίκευση της σύγκρουσης με τη μορφή κανονιστικών διλημμάτων (Perez, Falomir, & Mugny, 1995), (γ) η επεξεργασία των αιτιακών αποδόσεων των μειονοτικών συμπεριφορών (Mugny & Perez, 1986, 1987β. Perez & Mugny, 1990), (δ) η αυξημένη

επικέντρωση στο ερέθισμα και η μεγαλύτερη χρήση επιχειρημάτων και αντεπιχειρημάτων (Maass, 1987. Maass & Clark, 1983. Moscovici, 1989β), (ε) η επεξεργασία ποικίλων και αποκλινοσών απόψεων πάνω στο επίδικο θέμα (Mugny, Butera, Perez, & Huguet, 1993. Perez & Mugny, 1990. Perez, Mugny, Roux, & Butera, 1991) και, τέλος, (στ) οδηγεί σ' ένα ανώτερο επίπεδο διαχείρισης της πληροφορίας, οργάνωσης της μνήμης και ενεργοποιεί στρατηγικές επεξεργασίας και ελέγχου υποθέσεων (Nemeth, 1989. Nemeth & Wachtler, 1983. Paicheler, 1985).

Το μοντέλο του διαχωρισμού που προτείνουν οι Perez και Mugny (1989α) εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνεται η έμμεση και λανθάνουσα μειονοτική επίδραση. Το άτομο οδηγείται τελικά να διαχωρίζει κοινωνιογνωστικά τη διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης από αυτήν της επικύρωσης. Το άτομο αφού λύσει τη σύγκρουση –συνήθως σε βάρος της μειονότητας– που προκαλεί η κοινωνική σύγκριση, επικεντρώνει στη συνέχεια την προσοχή του στο περιεχόμενο της μειονοτικής παρέμβασης (βλ. επίσης, Butera & Perez, 1995. Perez & Mugny, 1996. Perez, Mugny, Maggi, & Butera, 1995. Sanchez-Mazas & Falomir, 1995), γεγονός που οδηγεί στην έμμεση επιρροή.

Αντίθετα, αν δεν υπάρξει ένας διαχωρισμός των δύο διαδικασιών, τότε θα εξαφανιστεί και η συνήθης έμμεση μειονοτική επίδραση. Αυτό συμβαίνει με τη ψυχολογιοποίηση, η οποία αναφέρεται ως ένας εξαιρετικά αποτελεσματικός μηχανισμός αντίστασης στη μειονοτική επιρροή. Η ψυχολογιοποίηση εγκαθιδρύει μια (ψυχολογική) αιτιακή αντιστοιχία ανάμεσα στο μήνυμα, την εικόνα και τη συμπεριφορά της μειονοτικής πηγής. Κατά συνέπεια, οδηγεί στη σύζευξη της εικόνας της πηγής και του μηνύματος. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο δεν είναι δυνατό να πυροδοτηθεί η επικύρωση και, κατά συνέπεια, ακυρώνεται η δυνατότητα μιας έμμεσης ή λανθάνουσας μειονοτικής επίδρασης (Παπαστάμου, 1989β, δ).

Ορισμός της ηθικοποίησης

Με τον όρο "ηθικοποίηση" αναφερόμαστε στη χρήση ηθικών όρων και την επίδραση που η χρήση αυτή έχει στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής. Η προσπάθειά μας επικεντρώνεται στη "διοχέτευση" μιας συγκεκριμένης ηθικής εικόνας για την πηγή επιρροής.

Οι Perez και Mugny (1989α, β) σε μια σειρά πειραματικών τους μελετών με θέμα την άμβλωση βρήκαν ότι η επιείκεια και η ηθικότητα είναι οι δύο παράγοντες γύρω από τους οποίους κρίνονται, από τους συμμετέχοντες στις έρευνες, οι θέσεις υπέρ ή κατά της άμβλωσης. Όσον αφορά στον παράγοντα επιείκεια, υπήρξε μια διομαδική συναίνεση των συμμετεχόντων. Τόσο οι συμμετέχοντες οι υπέρ όσο και αυτοί κατά της έκτρωσης αναγνώρισαν το χαρακτηριστικό της επιείκειας ως ιδιαίτερο γνώρισμα της θέσης που εκφραζόταν υπέρ της έκτρωσης. Αντίθετα, ο παράγοντας ηθική λειτούργησε ως πεδίο εκδήλωσης του διομαδικού ανταγωνισμού.

Εισάγοντας ως οργανωτικές αρχές τους δύο αυτούς παράγοντες διαπίστωσαν ότι μόνο ο πρώτος παράγοντας (η επιείκεια) λειτούργησε ως οργανωτική αρχή ενός μειονοτικού λόγου υπέρ της άμβλωσης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την άσκηση μιας σημαντικής έμμεσης επιρροής (στο θέμα της αντισύλληψης που δε θιγόταν στο μειονοτικό κείμενο). Μόνο σ' αυτή την περίπτωση είχαμε το διαχωρισμό της δραστηριότητας της κοινωνικής σύγκρισης από τη διαδικασία επικύρωσης. Αντίθετα, ο ηθικός παράγοντας δεν οδήγησε στο διαχωρισμό των δύο δραστηριοτήτων με αποτέλεσμα να μην υπάρξει σημαντική έμμεση επίδραση. Το ηθικό κριτήριο δεν είχε παρά μόνο οριακή επίδραση, κυρίως στην άμεση επιρροή, και γνωρίζουμε ότι αυτή συνδέεται κυρίως με τη διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης (Moscovici, 1976. Παπαστάμου, 1989α).

Το κύριο χαρακτηριστικό στους πειραματικούς χειρισμούς των Perez και Mugny είναι ότι η γνωστική δραστηριότητα του πειραματικού δείγ-

ματος κατευθύνθηκε κυρίως προς τα επιχειρήματα του μειονοτικού μηνύματος. Στα πειράματα που θα παρουσιάσουμε προσανατολίζουμε την προσοχή των ατόμων στην ηθική ή αήθη¹ διάσταση της μειονοτικής εικόνας. Αυτό υποθέτουμε ότι μας διευκολύνει να συγκρίνουμε την ηθικοποίηση με την ψυχολογιοποίηση όπως θα δούμε και στη συνέχεια.

Σε προηγούμενη εργασία μας (Τσιάμης, 1997) θίξαμε το γεγονός ότι η ηθική διάσταση δεν αποτελεί στις μέρες μας κυρίαρχο κριτήριο αξιολόγησης των δημόσιων παρεμβάσεων, όπως συνέβαινε, π.χ., το μεσαίωνα. Στις μέρες μας το ηθικό κριτήριο, ως κριτήριο κατανόησης και αξιολόγησης της κοινωνικής πραγματικότητας, είναι περισσότερο συμβατό με την κατανόηση μόνο των ατομικών συμπεριφορών και προσωπικών προτιμήσεων.

Η παραπάνω διαπίστωση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι μειονοτικές πηγές επιρροής θα ευνοούνται από την ενεργοποίηση του ηθικού φίλτρου πρόσληψης της κοινωνικής πραγματικότητας καθώς αυτό δεν αποτελεί ένα αποτελεσματικό μέσο για την άμεση ενεργοποίηση του κοινωνικού ελέγχου. Αυτό, όμως, δεν μπορεί να συμβεί παρά μόνο οριακά καθώς αναφέραμε ότι η ηθική ως κριτήριο αξιολόγησης θα μπορούσε να λειτουργήσει αποτελεσματικά μόνο στήν περίπτωση των ατομικών συμπεριφορών.

Ωστόσο πρέπει να επισημάνουμε ότι το έδαφος που κινούμαστε είναι αρκετά παρθένο. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η ηθικοποίηση λειτουργεί με τρόπο ανάλογο της ψυχολογιοποίησης. Όπως και η ψυχολογιοποίηση έτσι και η ηθικοποίηση δεν ευνοεί το διαχωρισμό της διαδικασίας της κοινωνικής σύγκρισης απ' αυτήν της επικύρωσης. Με δεδομένο ότι στα πειράματα που θα ακολουθήσουν στόχος ήταν να προσπαθήσουμε να στρέψουμε το ενδιαφέρον των ατόμων προς τα χαρακτηριστικά της πηγής επιρροής και όχι προς το ίδιο το περιεχόμενο του μηνύματος, γιατί να μην υποθέσουμε ότι τελικά η ηθικοποίηση

Σημείωση 1: Ο όρος "αήθης" λαμβάνεται στο κείμενο αυτό με την έννοια της "έλλειψης ηθικής", ως αντίθετος του όρου "ηθικός", και όχι της "έλλειψης ήθους" ή "ανήθικος".

δεν είναι παρά μια άλλη μορφή της ψυχολογιοποίησης και, επομένως, θα συνιστά έναν αποτελεσματικό μηχανισμό αντίστασης στη μειονοτική επιρροή και ενίσχυσης της πλειονοτικής επιρροής;

Προκειμένου να μελετήσουμε τις επιπτώσεις της ηθικοποίησης στη μειονοτική επιρροή προχωρήσαμε στη διεξαγωγή δύο πειραμάτων.

ΠΕΙΡΑΜΑ 1

Η ανάλυση που προηγήθηκε μας οδηγεί να υποθέσουμε ότι το ηθικό φίλτρο αποτελεί ένα ασθενές κριτήριο κατανόησης και αξιολόγησης της κοινωνικής πραγματικότητας (με την προϋπόθεση ότι δεχόμαστε ότι η ηθικοποίηση δε συνιστά μια κρυφή μορφή της ψυχολογιοποίησης). Για το λόγο αυτό καθίστανται αναγκαίοι ιδιαίτεροι πειραματικοί χειρισμοί προκειμένου να ενεργοποιηθεί το ηθικό φίλτρο. Ιδιαίτερα για ένα κείμενο μειονοτικής παρέμβασης που δεν άπτεται των ατομικών συμπεριφορών αλλά αφορά μια γενικότερη κοινωνική τοποθέτηση (π.χ., μόλυνση της ατμόσφαιρας), υποθέτουμε ότι το ηθικό φίλτρο, όταν ενεργοποιείται θα έχει ασθενείς επιδράσεις στην αποδοχή ή απόρριψη του περιεχομένου του μειονοτικού μηνύματος.

Στην περίπτωση που το ηθικό φίλτρο ενεργοποιηθεί, αυτό θα αφορά περισσότερο την άμεση επιρροή και τη διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης, παρά την έμμεση επιρροή και τη διαδικασία επικύρωσης. Η υπόθεση αυτή βασίζεται στα πειραματικά ευρήματα των Perez και Mugny (1989α, β) όπου η ηθική δεν οδήγησε τελικά στο διαχωρισμό της διαδικασίας της κοινωνικής σύγκρισης απ' αυτήν της επικύρωσης, ενώ είχε κάποιες ασθενείς επιδράσεις μόνο στην άμεση επιρροή. Τέλος, υποθέσαμε ότι η μειονοτική επιρροή θα πρέπει να αυξάνεται σαφώς μόνο στην περίπτωση που η μειονοτική πηγή έχει χαρακτηριστεί εκ των προτέρων ως ηθική. Το θετικό στοιχείο (ηθικότητα) που προστίθεται στην εικόνα της μειονοτικής πηγής θα πρέπει να συντείνει στη μείωση του φαινομένου της "αντιμειονοτικής στρέβλωσης" που αναφέθηκε προηγουμένως.

Μέθοδος

Σχέδιο έρευνας - Δείγμα

Το πρώτο πείραμα οργανώθηκε βάσει ενός 2(ΜΕ / ΧΩΡΙΣ ερωτηματολόγιο για την ηθική) x 3(Ηθική / Αήθης, Μειονότητα / Έλεγχος) παραγοντικού σχεδιασμού και μας δίνει συνολικά έξι πειραματικές συνθήκες. Στην πρώτη συνθήκη το κείμενο επιρροής παρουσιάζεται ως ένα μήνυμα μιας ηθικής μειονότητας, στη δεύτερη συνθήκη ως μήνυμα μιας αήθους μειονότητας ενώ στην τρίτη συνθήκη δε γίνεται καμία αναφορά στον ηθικό ή αήθη χαρακτήρα της μειονότητας. Στις τρεις αυτές συνθήκες, πριν την κύρια πειραματική διαδικασία προηγείται η συμπλήρωση ενός ερωτηματολογίου με θέμα την ηθική. Στις τρεις υπόλοιπες συνθήκες επαναλαμβάνεται ό,τι και στις τρεις πρώτες (4η: ηθική μειονότητα, 5η: αήθης μειονότητα, 6η: συνθήκη ελέγχου) με τη διαφορά ότι σ' αυτές τις συνθήκες δεν προηγείται κανένα ερωτηματολόγιο με θέμα την ηθική. Σκοπός αυτού του πειραματικού χειρισμού (ύπαρξη ή μη του ερωτηματολογίου) είναι να διαπιστωθεί κατά πόσο είναι ή δεν είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί ένα "ηθικοποιημένο κλίμα" προκειμένου να έχει συνέπειες στη μειονοτική επιρροή ή χρήση ηθικών χαρακτηρισμών.

Στο πρώτο πείραμα έλαβαν μέρος 189 άτομα. Ωστόσο η στατιστική επεξεργασία βασίστηκε στα 180 απ' αυτά καθώς τα 9 δε συμπλήρωσαν όλες τις ερωτήσεις. Το δείγμα αποτελούνταν από μαθητές δύο φροντιστηρίων μέσης εκπαίδευσης και μιας σχολής πληροφορικής, ηλικίας 16 έως 19 ετών. Επίσης, έλαβαν μέρος άτομα από ένα σεμινάριο επιμόρφωσης δασολόγων ηλικίας 23 έως 28 ετών. Όλοι οι συμμετέχοντες κατανεμήθηκαν ομοιόμορφα και τυχαία στις έξι πειραματικές συνθήκες ενώ το πείραμα έγινε στην περιοχή της Θεσσαλονίκης. Από τους 180 τελικώς συμμετέχοντες, οι 94 είναι γυναίκες (16 για την πρώτη συνθήκη, 16 για τη δεύτερη, 20 για τη τρίτη, 22 για τη τέταρτη, 7 για την πέμπτη και 13 για την έκτη) και οι 80 άντρες (16 για την πρώτη, 10 για τη δεύτερη, 9 για την τρίτη, 12 για την τέταρτη, 21 για την πέμπτη και 12 για την έκτη συνθήκη).

Υλικό - Διαδικασία

Το πειραματικό υπόδειγμα που χρησιμοποιήθηκε ήταν αυτό της μόλυνσης της ατμόσφαιρας στην ελληνική του εκδοχή (βλ. Παπαστάμου, 1989β. Παρastamou, 1979, 1993. Παπαστάμου & Μιούνη, 1983). Πολύ συνοπτικά, πρέπει να ειπωθεί ότι στο κείμενο υποστηρίζονται απόψεις οι οποίες επιρρίπτουν αποκλειστικά στη βιομηχανία και στους βιομηχανικούς ιθύνοντες τις ευθύνες για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας. Στο ίδιο κείμενο υποστηρίζεται με έμφαση ότι τα άτομα δε φέρουν καμία ευθύνη για την ατμοσφαιρική μόλυνση. Το συγκεκριμένο κείμενο είναι η άκαμπτη εκδοχή του. Δηλαδή το κείμενο εκφράζει θέσεις, ως προς τις λύσεις που προτείνει για την περιβαλλοντική μόλυνση, που δύσκολα γίνονται αποδεκτές από τον πληθυσμό (Parastamou, 1979) σ' ένα έκδηλο επίπεδο, π.χ., να απαγορευθεί η λειτουργία όλων των βιομηχανιών που μολύνουν την ατμόσφαιρα ή να απομακρυνθούν από τις μεγάλες πόλεις αντί, για παράδειγμα, να τοποθετηθούν φίλτρα στα εργοστάσια που μολύνουν. Το ύφος του κειμένου είναι επιτακτικό ενώ οι λύσεις που υποστηρίζονται εμφανίζονται ως οι μόνες δυνατές λύσεις.

Το όργανο μέτρησης της επιρροής της μειονότητας είχε τη μορφή ενός ερωτηματολογίου στάσεων δεκαέξι ερωτήσεων. Οι οκτώ απ' αυτές που μετρούν την άμεση επιρροή, επιρρίπτουν τις ευθύνες για την ατμοσφαιρική μόλυνση στη βιομηχανία και τα τους ιθύνοντές της και αποτελούν πιστή αναπαραγωγή φράσεων του μηνύματος (π.χ., "Οι βιομηχανίες εγκαθίστανται μονίμως κοντά στις μεγάλες πόλεις και συντελούν στη μόλυνση της ατμόσφαιρας"). Οι υπόλοιπες οκτώ, που αντιστρέφουν τη νοηματική λογική των άμεσων ερωτήσεων, μετρούν την έμμεση επιρροή, και δεν αναφέρονται στο μήνυμα (π.χ., "Τα εργοστάσια εγκαθίστανται στην ύπαιθρο, αποφεύγοντας έτσι μια υπερβολική συγκέντρωση στις μεγάλες πόλεις, και δείχνουν ότι προσπαθούν να καταπολεμήσουν μ' αυτό τον τρόπο τη μόλυνση της ατμόσφαιρας").

Προκειμένου να κατανοήσουμε τον τρόπο με

τον οποίο οι συμμετέχοντες στο πείραμα αντιλαμβάνονται την πηγή επιρροής (εικόνα ή αναπαράσταση της πηγής επιρροής), τους ζητήθηκε στο τέλος της διαδικασίας να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο το οποίο αποτελούνταν από 26 διπολικές κλίμακες ($26 \times 2 = 52$ χαρακτηριστικά). Για παράδειγμα, τα χαρακτηριστικά α-σταθείς/σταθεροί αντιστοιχούν στη διάσταση της σταθερότητας-αστάθειας, ευέλικτοι/άκαμπτοι στη διάσταση ευελιξίας-ακαμψίας, αντικειμενικοί/υποκειμενικοί στη διάσταση της αντικειμενικότητας-υποκειμενικότητας, ανισόρροποι/ισορροπημένοι στη διάσταση της (ψυχολογικής) ισορροπίας-ανισορροπίας κ.ο.κ. Οι διαστάσεις αυτές έχει βρεθεί (Parastamou, 1979) ότι παρεμβαίνουν σημαντικά στη διαδικασία επιρροής.

Οι συμμετέχοντες απαντούσαν με τη βοήθεια μιας 15βαθμης κλίμακας (Διαφωνώ ----- Συμφωνώ) με την παύλα δεξιά του Διαφωνώ να αντιστοιχεί στο 1 και την παύλα αριστερά του Συμφωνώ να αντιστοιχεί στο 15. Ο αριθμός 0 δεν υπάρχει ως σημείο στην κλίμακα και ως ουδέτερο σημείο της κλίμακας εμφανίζεται η 8η παύλα (ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ). Ο λόγος που αρχικά προτιμήσαμε τη 15βαθμη κλίμακα ήταν η μέριμνά μας να μειωθεί ο κίνδυνος ανάμνησης των απαντήσεων στο προ-τεστ κατά τη διάρκεια συμπλήρωσης του μετά-τεστ (αυτός ήταν και ο λόγος που αντικαταστήσαμε τους αριθμούς με παύλες), δεδομένου ότι η όλη πειραματική διαδικασία έπρεπε να ολοκληρωθεί σ' ένα χρονικό περιθώριο περίπου 40 λεπτών. Ωστόσο μια αρκετά μεγάλη διαβάθμιση της κλίμακας μέτρησης είναι ενδεχόμενο να προκαλέσει άλλου είδους προβλήματα, όπως, π.χ., μεγαλύτερη προτίμηση των άκρων της ή του μέσου της και τελικά μικρότερη κατανόηση της διαβάθμισης από τα άτομα.

Συνοπτικά τα στάδια της πειραματικής διαδικασίας έχουν ως εξής:

- Ο ερευνητής συστήνεται και δίνει τις οδηγίες για τη διαδικασία (διάρκεια: 2'-3').

- Οι συμμετέχοντες συμπληρώνουν το ερωτηματολόγιο για την ηθική -μόνο για τις τρεις συνθήκες ΜΕ ερωτηματολόγιο για την ηθική- (5'-7').

- Οι συμμετεχόντες συμπληρώνουν το ερωτηματολόγιο-όργανο μέτρησης της μειονοτικής επιρροής- με ερωτήσεις για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας (προ-τεστ) (7'-10').

- Οι συμμετέχοντες διαβάζουν ένα κείμενο που υποτίθεται ότι γράφτηκε από τα μέλη μιας μειονότητας (7'-10').

- Οι συμμετέχοντες συμπληρώνουν για δεύτερη φορά το ίδιο ερωτηματολόγιο για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας (μετά-τεστ) (7'-10').

- Στο τέλος συμπληρώνεται ένα ερωτηματολόγιο με χαρακτηριστικά για τη μειονοτική πηγή επιρροής -ερωτηματολόγιο για την εικόνα της πηγής- (7'-10').

Σ' όλους τους συμμετέχοντες ειπώθηκε ότι πρόκειται για μια πανεπιστημιακή έρευνα που αφορά στις κοινωνικές στάσεις των νέων σε επίκαιρα θέματα και ότι το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο είχε ως αντικείμενο τη μόλυνση της ατμόσφαιρας όπως και θέματα ηθικής. Όλα τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν στις αίθουσες διδασκαλίας σε χρονικό περιθώριο περίπου 40 λεπτών, όσο διαρκεί περίπου μία διδακτική ώρα.

Το ίδιο ερωτηματολόγιο μέτρησης στάσεων μοιράστηκε πριν την ανάγνωση του κειμένου (προ-τεστ) και αμέσως μετά την ανάγνωση του κειμένου (μετά-τεστ). Το κείμενο εμφανίζεται ως ένα κείμενο που συντάχθηκε από μέλη που αντιπροσωπεύουν τη μειονότητα. Μετά τη συμπλήρωση του μετά-τεστ οι συμμετεχόντες συμπλήρωναν το ερωτηματολόγιο για τη μέτρηση της εικόνας της πηγής.

Στις δύο συνθήκες της Ηθικής μειονότητας (πρώτη και τέταρτη συνθήκη) τα άτομα προτού διαβάσουν το κυρίως κείμενο "πληροφορούνταν" ότι "σύμφωνα με μια προηγούμενη έρευνα που έχει γίνει έχει βρεθεί ότι ένα μεγάλο ποσοστό αυτών που έχουν ερωτηθεί (περίπου 80%) θεωρεί ότι αυτή η ομάδα με τον τρόπο που συμπεριφέρεται και εκφράζει τις απόψεις της είναι απόλυτα ηθική ομάδα". Στις δύο συνθήκες της Αήθους μειονότητας (δεύτερη και πέμπτη πειραματική συνθήκη), δηλώνεται ως αήθους ομάδα. Στις δύο συνθήκες Ελέγχου δεν υπήρχε καμία αναφορά για τον ηθικό ή αήθους χαρακτήρα της πηγής. Τέλος,

και στις έξι πειραματικές συνθήκες δηλωνόταν ότι το κείμενο που πρόκειται να διαβάσουν είναι "γραμμένο από τα μέλη μιας μειονότητας με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί μία μικρή μόνο μειοψηφία (12%) του ελληνικού λαού".

Στις τρεις από τις έξι πειραματικές συνθήκες (συνθήκες ME ερωτηματολόγιο), πριν τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου-οργάνου μέτρησης της επιρροής ζητήσαμε από τα άτομα να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο που σκοπό είχε να ενεργοποιήσει τον ηθικό προβληματισμό προκειμένου να διαπιστώσουμε εάν αυτό είναι απαραίτητο προκειμένου το ηθικό φίλτρο να έχει κάποιες επιπτώσεις στη μειονοτική επίδραση. Δεν μας ενδιέφερε τόσο το περιεχόμενο ή ο τρόπος που θα απαντήσουν τα άτομα στις ερωτήσεις αυτές όσο μας ενδιέφερε να ενεργοποιηθεί πριν την κύρια πειραματική διαδικασία ένας ενεργός προβληματισμός σε θέματα ηθικής.

Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου ήταν οι ακόλουθες: 1) Όταν μιλάμε για ηθική τι περιεχόμενο παίρνει η λέξη αυτή για σας; 2) Τι εννοούμε, κατά τη γνώμη σας, όταν λέμε ότι ένα άτομο είναι ηθικό; 3) Τι εννοούμε, κατά τη γνώμη σας, όταν λέμε ότι μια ολόκληρη ομάδα (π.χ., πολιτικά κόμματα, κοινωνικά κινήματα κ.τ.λ.) είναι ηθική; 4) Τι σημαίνει για σας όταν ακούτε ή διαβάζετε ότι ένα άτομο είναι αήθους; 5) Τι σημαίνει για σας όταν ακούτε ή διαβάζετε ότι μια οργάνωση είναι αήθους; 6) Ποια νομίζετε ότι πρέπει να είναι η σχέση της ηθικής με την πολιτική; Υπάρχει στις μέρες μας μια τέτοια σχέση; 7) Νομίζετε ότι η πολιτική πρέπει να ακολουθεί και να σέβεται κάποιους ηθικούς κανόνες; Και αν ναι, ποιους; Όλες οι παραπάνω ερωτήσεις ήταν ανοικτές και δόθηκε ένα περιθώριο πέντε γραμμών στην καθεμία προκειμένου να απαντηθεί από τους συμμετέχοντες.

Αποτελέσματα-Συζήτηση

Ανάλυση αρχικών στάσεων

Όπως προκύπτει από την επεξεργασία των ερωτήσεων του προ-τεστ, το πειραματικό μας

δείγμα εμφάνιζε μια μικρή συμφωνία με τις μειονοτικές απόψεις ($M.O. = 8.31$). Τα άτομα επέρριπταν ευθύνες για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας στους βιομηχανικούς ιθύνοντες ($M.O. = 10.68$) αλλά και στα άτομα ($M.O. = 5.94$). Στην πρώτη περίπτωση συμφωνούσαν με τις απόψεις που ανέπτυξε η μειονοτική πηγή στο κείμενό της, ενώ στη δεύτερη περίπτωση έρχονταν σε αντίθεση μαζί της. Πρέπει να σημειωθεί ότι όσον αφορά στις ερωτήσεις της έμμεσης επιρροής υπήρχε μια στατιστικώς σημαντική αλληλεπίδραση ανάμεσα στις πειραματικές μεταβλητές, όπως προκύπτει από την ανάλυση διακύμανσης διπλής κατεύθυνσης Ύπαρξη ή όχι ερωτημ. x Ηθικοποίηση, $F(2,174) = 3.71, p < 0.03$ τις οποίες εφαρμόσαμε στις ερωτήσεις που μετρούν την έμμεση επιρροή, γεγονός που οφείλεται κυρίως στη μεγαλύτερη τάση των συμμετεχόντων της συνθήκης αήθους μειονότητας/χωρίς ερωτηματολόγιο ($M.O. = 5.28$) να αποδίδουν ευθύνες και στα άτομα για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας συγκριτικά με την τοποθέτηση των ατόμων της συνθήκης ηθικής μειονότητας/χωρίς ερωτηματολόγιο ($M.O. = 6.48$, Duncan, $p < 0.05$). Γι' αυτό το λόγο στην ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις εισαγάγαμε τις απαντήσεις στο προ-τεστ ως παράγοντα συνδιακύμανσης.

Συνολική επιρροή

Η ανάλυση διακύμανσης διπλής κατεύθυνσης, 2(Ύπαρξη ή όχι ερωτηματολογίου για την Ηθική) x 3(Ηθικοποίηση), στο σύνολο των ερωτήσεων (βλ. Πίνακα 1.1) μας δείχνει μια συνολική μετακίνηση του δείγματος προς τις μειονοτικές απόψεις ($M.O. = 1.53$). Η ανάλυση διακύμανσης που εφαρμόσαμε στα δεδομένα μας δείχνει την έλλειψη αλληλεπίδρασης μεταξύ των δύο μεταβλητών, Ύπαρξη ή όχι ερωτημ. x Ηθικοποίηση, $F(2, 174) = 1.39, p > 0.05$. Η μεταβλητή της ύπαρξης ή όχι ερωτηματολογίου επέδρασε κατά στατιστικώς οριακό τρόπο, Ύπαρξη ή όχι ερωτημ., $F(1, 174) = 3.68, p < 0.06$. Στις συνθήκες ύπαρξης του ερωτηματολογίου είχαμε μια μεγαλύτερη μετακίνηση του δείγματος προς τις μειονοτικές απόψεις (ME ερωτ. $M.O. = 1.80$, ΧΩΡΙΣ ερωτ. $M.O. = 1.25$). Ακόμη πιο οριακή (μη σημαντική) ήταν η επίδραση της ηθικοποίησης, $F(2, 174) = 2.32, p < 0.10$, που οφείλεται κυρίως στη μεγαλύτερη επιρροή της μειονότητας στις συνθήκες της ηθικής μειονότητας ($M.O. = 1.83$) όταν τη συ-

Πίνακας 1

Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ στο σύνολο των ερωτήσεων –συνολική επιρροή– του πρώτου πειράματος

	Ηθική	Αήθης	Έλεγχος	Σύνολο
Με ερωτηματολόγιο	2.32 (2.23)	1.01 (1.53)	1.92 (1.78)	1.80 (1.85)
Χωρίς ερωτηματολόγιο	1.37 (2.07)	1.17 (1.91)	1.18 (1.53)	1.25 (1.84)
Σύνολο	1.83 (2.15)	1.09 (1.72)	1.61 (1.65)	1.53 (1.84)

Σημείωση: Στην παρένθεση δίδεται η τυπική απόκλιση.

γκρίνουμε με την επιρροή στις συνθήκες αήθειας ($M.O. = 1.09$, Duncan, $p < 0.05$).

Άμεση επιρροή

Όσον αφορά στην ανάλυση διακύμανσης διπλής κατεύθυνσης, 2(Υπαρξη ή όχι ερωτηματολογίου για την ηθική) x 3(Ηθικοποίηση) της άμεσης επιρροής (βλ. Πίνακα 2) και πάλι οι δύο μεταβλητές δεν αλληλεπέδρασαν μεταξύ τους, Υπαρξη ή όχι ερωτημ. x Ηθικοποίηση, $F(2, 174) = 1.057$, $p > 0.05$. Επίσης, έπαυσε η έστω και οριακή επίδραση της μεταβλητής που αναφερόταν στην ενεργοποίηση ή όχι του ηθικού προβληματισμού, $F(1, 174) = 2.058$, $p > 0.05$. Αντίθετα, στην άμεση επιρροή επέδρασε στατιστικώς σημαντικά η μεταβλητή της ηθικοποίησης, $F(2, 174) = 6.18$, $p < 0.00$. Συγκεκριμένα η μειονότητα στις συνθήκες αήθειας (ανάλυση διακύμανσης μονής κατεύθυνσης) ασκεί σημαντικά (Duncan, $p < 0.05$) μικρότερη επιρροή ($M.O. = 0.39$) τόσο από τις συνθήκες ελέγχου ($M.O. = 1.60$) όσο και από τις συνθήκες ηθικής ($M.O. = 1.38$).

Έμμεση επιρροή

Η ανάλυση διακύμανσης διπλής κατεύθυνσης 2(Υπαρξη ή όχι ερωτηματολογίου για την ηθική) x 3(Ηθικοποίηση) που εφαρμόσαμε στις ερωτήσεις μέτρησης της έμμεσης επιρροής έδειξε ότι οι πειραματικοί μας χειρισμοί δεν είχαν καμία ουσιαστική επίδραση σ' αυτό το επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, ούτε η επίδραση της μεταβλητής του χειρισμού του ερωτηματολογίου, $F(1, 173) = 2.45$, $p > 0.05$, ούτε η επίδραση της μεταβλητής της ηθικοποίησης, $F(2, 173) = 1.67$, $p > 0.05$ και, τέλος, ούτε η αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο μεταβλητών, Υπαρξη ή όχι ερωτημ. x Ηθικοποίηση, $F(2, 173) = 0.98$, $p > 0.05$, ήταν στατιστικώς σημαντική.

Οι παραπάνω αναλύσεις επιβεβαίωσαν την υπόθεση που διατυπώθηκε. Το ηθικό φίλτρο αποτελεί ένα εξαιρετικά ασθενές κριτήριο αξιολόγησης της μειονοτικής παρέμβασης. Όσον αφορά στη συνολική επιρροή της μειονότητας, οι πειραματικοί χειρισμοί είχαν οριακές επιδράσεις. Στις συνθήκες στις οποίες αποδόθηκε μια σαφής εικόνα ηθικότητας δε διακρίναμε μια ριζική μεταβολή του τρόπου μειονοτικής επίδρασης όταν τη συγκρίναμε με τις συνθήκες στις οποίες στη μειονότητα δεν αποδίδεται κανένας σαφής ηθικός χαρακτηρισμός. Ακόμη και στο πεδίο της άμεσης επιρροής, όπου η επίδραση της ηθικοποίησης είναι στατιστικώς σημαντική, έχουμε

Πίνακας 2

Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ για τις άμεσες ερωτήσεις - άμεση επιρροή- του πρώτου πειράματος

	Ηθική	Αήθης	Έλεγχος	Σύνολο
Με ερωτηματολόγιο	1.54 (2.19)	0.37 (1.86)	2.01 (1.90)	1.37 (1.98)
Χωρίς ερωτηματολόγιο	1.24 (1.99)	0.42 (1.95)	1.03 (1.43)	0.92 (1.79)
Σύνολο	1.38 (2.09)	0.39 (1.90)	1.60 (1.66)	1.15 (1.89)

Σημείωση: Στην παρένθεση δίδεται η τυπική απόκλιση.

ένα σχεδόν αυτονόητο αποτέλεσμα. Όταν η μειονότητα επιβαρύνεται με έναν επιπλέον αρνητικό χαρακτηρισμό (αήθεια) αυτό έχει δυσμενείς επιδράσεις στην επιρροή της. Ωστόσο και ένας θετικός χαρακτηρισμός δε φαίνεται να της προσδίδει κάποιο πλεονέκτημα, καθώς η ηθική μειονότητα δεν επηρεάζει περισσότερο από τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου όπου δεν έχουμε χειρισμό της ηθικοποίησης. Επίσης, όπως το είχαμε προβλέψει, ο χειρισμός της ηθικοποίησης δεν έχει στατιστικώς σημαντική επίδραση στην έμμεση επιρροή της μειονότητας. Η ηθική συνδέεται περισσότερο με τη διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης παρά με αυτήν της επικύρωσης. Έχει ενδιαφέρον, λοιπόν, να δούμε αν η εικόνα που δομούν οι συμμετέχοντες για την πηγή του μηνύματος μπορεί να μας δώσει μια απάντηση για αυτά τα αποτελέσματα.

Εικόνα της πηγής

Η ανάλυση της εικόνας της πηγής πραγμα-

τοποιήθηκε με την εφαρμογή μιας παραγοντικής ανάλυσης με περιστροφή τύπου varimax στο ερωτηματολόγιο με τα χαρακτηριστικά που έχει η πηγή επιρροής. Συνολικά μας έδωσε δύο παράγοντες με ιδιοτιμή ≥ 1 . Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 7.95, ποσοστό εξηγούμενης διακύμανσης = 30.6%) παραπέμπει στις διαστάσεις της Αξιοπιστίας και της Ισορροπίας της πηγής. Είναι χαρακτηριστικό ότι η ανάλυση διακύμανσης που εφαρμόσαμε στις παραγοντικές τιμές δε δείχνει καμία στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στις συνθήκες, Ύπαρξη ή όχι ερωτημ., $F(1, 174) = 0.08, p > 0.05$, για Ηθικοποίηση, $F(2, 174) = 2.01, p > 0.05$, και για Ύπαρξη ή όχι ερωτημ. x Ηθικοποίηση, $F(2, 174) = 1.02, p > 0.05$.

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.64, ποσοστό εξηγούμενης διακύμανσης = 6.3%) παραπέμπει στη διάσταση της Αυτονομίας και συνδυάζει συνολικά επτά δίπολα χαρακτηριστικών με φόρτιση ≥ 0.35 . Η ανάλυση διακύμανσης διπλής κατεύθυνσης στις παραγοντικές τιμές που εφαρμόσαμε επίσης δε μας δείχνει κάποια στα-

Πίνακας 3

Ο πρώτος παράγοντας της εικόνας της πηγής (Αξιοπιστία-Ισορροπία) του πρώτου πειράματος

Επίθετα	Φόρτιση	Μ.Ο.	Τ.Α.
1. Αξιόπιστοι/Αναξιόπιστοι	0.756	5.27	4.08
2. Ελεύθεροι/Υποταγμένοι	0.638	4.24	3.96
3. Ρεαλιστές/Ανεδαφικοί	0.50	4.71	4.25
4. Ηθικοί/Αήθεις	0.513	4.07	3.34
5. Ανεξάρτητοι/Εξαρτημένοι	0.489	4.68	4.25
6. Αντικειμενικοί/Υποκειμενικοί	0.454	6.39	5.04
7. Οικολόγοι/Μη οικολόγοι	0.366	2.66	3.07
8. Ανισορρόποι/Ισορροπημένοι	- 0.770	11.54	3.47
9. Αφύσικοι/Φυσιολογικοί	- 0.697	12.23	3.29
10. Στενόμυαλοι/Ανοιχτόμυαλοι	- 0.636	10.19	4.36
11. Ασυνάρτητοι/Συγκροτημένοι	- 0.559	11.88	3.53
12. Ηττοπαθείς/Φιλόδοξοι	- 0.546	11.64	3.78

Σημείωση: Ιδιοτιμή = 7.95, ποσοστό εξηγούμενης διακύμανσης = 30.6%.

Πίνακας 4
Ο δεύτερος παράγοντας της εικόνας της πηγής (Αυτονομία) του πρώτου πειράματος

Επίθετα	Φόρτιση	M.O.	T.A.
1. Αυτονόμοι/Αλλοτριωμένοι	0.570	4.47	3.67
2. Δυναμικοί/Παθητικοί	0.539	3.91	3.90
3. Ανεξάρτητοι/Εξαρτημένοι	0.458	4.68	4.25
4. Ρεαλιστές/Ανεδαφικοί	0.418	4.71	4.25
5. Προοδευτικοί/Συντηρητικοί	0.408	5.47	4.56
6. Ηθικοί/Αήθεις	0.371	4.07	3.34
7. Ασυνάρτητοι/Συγκροτημένοι	- 0.379	11.88	3.51

Σημείωση: Ιδιοτιμή = 1.64, ποσοστό εξηγούμενης διακύμανσης = 6.3%.

τιστικώς σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στις συνθήκες, Ύπαρξη ή όχι ερωτημ., $F(1, 174) = 1.77, p > 0.05$, για Ηθικοποίηση, $F(2, 174) = 1.32, p > 0.05$, για Ύπαρξη ή όχι ερωτημ. x Ηθικοποίηση, $F(2, 174) = 1.13, p > 0.05$.

Οι χειρισμοί της ηθικοποίησης φαίνεται πως δεν επέδρασαν ουσιαδώς στον τρόπο που τα άτομα δομούν την αναπαράσταση της μειονότητας. Η ενεργοποίηση του ηθικού φίλτρου δεν οδηγεί σε μια ιδιαίτερη δόμηση της εικόνας της μειονότητας. Αυτό εξηγεί γιατί δεν υπάρχει διαφοροποίηση ανάμεσα σε μια μειονότητα που δεν ηθικοποιείται και σε μια μειονότητα που δρα σ' ένα ηθικοποιημένο περιβάλλον ακόμα και αν αυτή χαρακτηρίζεται θετικά ως ηθική.

ΠΕΙΡΑΜΑ 2

Αν πράγματι το ηθικό φίλτρο δε λειτουργεί ως άμεσος κοινωνικός έλεγχος, τότε όταν συγκρίνουμε τη μειονοτική με την πλειονοτική επιρροή στις συνθήκες ηθικοποίησης δε θα πρέπει να εμφανιστούν αποκλίσεις από τα συνήθη αποτελέσματα κοινωνικής επιρροής που ασκούν αυτοί οι δύο τύποι επιρροής. Αυτή ήταν η βασική υπόθεση που ζητήσαμε να ελέγξουμε στο δεύτερο πείραμα.

Στο δεύτερο πείραμα συγκρίναμε τις επι-

πτώσεις της ψυχολογιοποίησης με αυτές της ηθικοποίησης στην κοινωνική επιρροή. Η ψυχολογιοποίηση, όπως το αναλύσαμε και στην αρχή του άρθρου, υποθέσαμε ότι θα παρεμποδίσει σαφώς τη μειονοτική επιρροή. Είναι πλέον κοινός τόπος ότι η ψυχολογιοποίηση αποτελεί έναν από τους πιο αποτελεσματικούς μηχανισμούς αντίστασης στη μειονοτική επιρροή (βλ. σχετικά Παπαστάμου, 1989 β, γ, δ. Papastamou, 1989, 1993). Αντίθετα, θα πρέπει να ενισχύσει την πλειονοτική επίδραση. Τέλος, καθώς υποπτευόμαστε (ύστερα και από τα αποτελέσματα του πρώτου πειράματος) ότι το ηθικό φίλτρο δεν καταλήγει σε μια ιδιαίτερη δόμηση της εικόνας της μειονοτικής πηγής, η ηθικοποίηση θα έχει ελάχιστες επιπτώσεις στη μειονοτική επιρροή ή οριακά ευνοϊκές.

Μέθοδος

Σχέδιο έρευνας - Δείγμα

Το δεύτερο πείραμα οργανώθηκε βάσει ενός 2(Τύπος πηγής: μειονότητα/πλειονότητα) x 3(Φίλτρο πρόσληψης: ηθικοποίηση/ψυχολογιοποίηση/έλεγχος) παραγοντικού σχεδιασμού και μας δίνει συνολικά έξι πειραματικές συνθήκες. Στις τρεις πρώτες συνθήκες το κείμενο επιρροής πα-

ρουσιάστηκε ως το κείμενο μιας μειονότητας. Στην πρώτη συνθήκη ενεργοποιήθηκε το ηθικό φίλτρο πρόσληψης της μειονότητας, στη δεύτερη συνθήκη ενεργοποιήθηκε το ψυχολογικό φίλτρο πρόσληψης της μειονότητας ενώ στην τρίτη συνθήκη, τη συνθήκη ελέγχου, δεν ενεργοποιήθηκε κανένα φίλτρο πρόσληψης. Στις υπόλοιπες συνθήκες το κείμενο παρουσιάζεται ότι έχει συνταχθεί από τα μέλη μιας πλειονότητας. Στην τέταρτη συνθήκη ενεργοποιήθηκε το ηθικό και στην πέμπτη το ψυχολογικό φίλτρο πρόσληψης της πλειονότητας, ενώ, τέλος, στην έκτη συνθήκη, τη συνθήκη ελέγχου, δεν ενεργοποιήθηκε κανένα φίλτρο.

Στο δεύτερο πείραμα συμμετείχαν 177 μαθητές της β' και της γ' τάξης του 9ου και 10ου Γενικού Λυκείου Θεσσαλονίκης (ηλικίας 15-17 ετών). Από τους 177 μαθητές εξαιρέθηκαν οι 4 επειδή δε συμπλήρωσαν όλες τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου και τελικά οι στατιστικές αναλύσεις βασίστηκαν σε 173 άτομα. Από αυτά οι 101 ήταν γυναίκες (14 για την πρώτη συνθήκη, 13 για τη δεύτερη, 13 για τη τρίτη, 24 για την τέταρτη, 24 για την πέμπτη και 13 για την έκτη συνθήκη) και 72 άντρες (13 για την πρώτη συνθήκη, 12 για τη δεύτερη, 10 για την τρίτη, 10 για την τέταρτη, 12 για την πέμπτη συνθήκη και 15 για την έκτη συνθήκη).

Υλικό - Διαδικασία

Το πειραματικό υπόδειγμα ήταν όμοιο με αυτό το πρώτου πειράματος. Για τις συνθήκες της μειονότητας δηλώθηκε ότι με τις απόψεις της συμφωνεί το 12% του ελληνικού λαού και το 55% αντίστοιχα για τις συνθήκες της πλειονότητας.

Για τις συνθήκες της ηθικοποίησης, και αφού τα άτομα είχαν διαβάσει το κείμενο της πηγής, τους ζητήθηκε να κρίνουν με τη βοήθεια οκτώ διπολικών, επταβάθμιων, κλιμάκων την ηθικότητα της πηγής επιρροής. Τα χαρακτηριστικά που αναφέρονταν στην ηθικότητα της πηγής ήταν τα ακόλουθα: (α) Ηθικοί-Αήθεις, (β) Έχουν σταθερές ηθικές αξίες-Δεν έχουν σταθερές ηθι-

κές αξίες, (γ) Δεν έχουν ηθική συνείδηση-Έχουν αναπτυγμένη ηθική συνείδηση, (δ) Αξιόπιστοι-Αναξιόπιστοι, (ε) Αλτρουϊστές-Ωφελμιστές, (στ) Ανέντιμοι-Έντιμοι, (ζ) Συνεπείς-Ασυνεπείς, (η) Ειλικρινείς-Αειλικρινείς.

Για τις συνθήκες της ψυχολογιοποίησης υπήρξε ανάλογος χειρισμός. Τα αντίστοιχα δίπολα για τις συνθήκες της ψυχολογιοποίησης (τα επίθετα αυτά προέρχονται από ανάλογες πειραματικές έρευνες του Παπαστάμου [βλ. σχτ. Παπαστάμου 1989β]) ήταν: (α) Εγωϊστές-Μεγαλόψυχοι, (β) Ψυχολογικά ομαλοί-Ψυχολογικά ανώμαλοι, (γ) Αντικειμενικοί-Υποκειμενικοί, (δ) Μαχητικοί-Παθητικοί, (ε) Ψυχολογικά ασταθείς-Ψυχολογικά σταθεροί, (στ) Αβέβαιοι-Σίγουροι για τον εαυτό τους, (ζ) Ισορροπημένες προσωπικότητες-Ανισόρροπες προσωπικότητες, (η) Επιθετικοί-Φιλήσυχοι. Τέλος, υπενθυμίζουμε ότι οι συμμετέχοντες απάντησαν σ' όλες τις ερωτήσεις με τη βοήθεια επταβάθμιων κλιμάκων.

Η διαδικασία ήταν παρεμφερής με αυτήν του πρώτου πειράματος με τη διαφορά ότι στις συνθήκες της ηθικοποίησης οι συμμετέχοντες αφού διάβασαν το κείμενο της πηγής επιρροής και προτού συμπληρώσουν το μετά-τεστ συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο με το οποίο κρίνουν το ηθικό προφίλ της πηγής επιρροής. Αντίστοιχα στις συνθήκες της ψυχολογιοποίησης οι συμμετέχοντες καλούνταν να δώσουν το ψυχολογικό προφίλ της πηγής επιρροής.

Αποτελέσματα- Συζήτηση

Ανάλυση αρχικών στάσεων (προ-τεστ)

Το δείγμα πριν από την πειραματική διαδικασία εξέφρασε σε γενικές γραμμές μια συμφωνία με τις απόψεις που εκφράστηκαν στο κείμενο των πηγών επιρροής ($M.O. = 4.17$). Ειδικότερα, επέρριψε τις ευθύνες για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας στους βιομηχανικούς ιθύνοντες ($M.O. = 4.94$) αλλά κράτησε μια ουδέτερη, έως αντίθετη με αυτήν της μειονότητας, στάση ως προς τις ατομικές ευθύνες ($M.O. = 3.40$). Ειδικότερα,

όσον αφορά στις ερωτήσεις της έμμεσης επιρροής το δείγμα δεν εμφανίστηκε τυχαία κατανομημένο στις πειραματικές συνθήκες, Φίλτρο πρόσληψης, $F(2, 167) = 6.31, p < 0.00$. Η μη επιτυχία της τυχαίας κατανομής των ατόμων οφειλόταν στη μεγαλύτερη τάση των ατόμων στις συνθήκες ελέγχου να συνυπολογίζουν περισσότερο την ατομική ευθύνη στη μόλυνση της ατμόσφαιρας ($M.O. = 3.06$), όταν τις συγκρίνουμε (Duncan, $p < 0.05$) με τις συνθήκες της ηθικοποίησης ($M.O. = 3.57$) και της ψυχολογιοποίησης ($M.O. = 3.51$). Γι' αυτό το λόγο στη συνέχεια των αναλύσεών μας για την έμμεση επιρροή λάβαμε τις απαντήσεις στο προ-τεστ ως παράγοντα συνδιακύμανσης.

Συνολική επιρροή

Η ανάλυση των διαφορών στις απαντήσεις ανάμεσα στο προ- και το μετά-τεστ στο σύνολο των ερωτήσεων μας έδειξε μια μετακίνηση των ατόμων (βλ. Πίνακα 5) προς τις απόψεις που εκφράζονται στο κείμενο ($M.O. = 0.52$). Η μεταβλητή του τύπου της πηγής (μειονότητα/πλειονότητα) επέδρασε κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο στο δείγμα, $F(1, 167) = 5.76, p < 0.02$. Οι

συμμετέχοντες προσέγγιζαν πιο εύκολα την πλειονοτική ($M.O. = 0.65$) παρά τη μειονοτική πηγή ($M.O. = 0.35$). Επίσης, και η μεταβλητή του φίλτρου πρόσληψης επιδρούσε κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο, $F(2, 167) = 9.58, p < 0.00$. Οι συμμετέχοντες των συνθηκών ελέγχου προσέγγιζαν περισσότερο την πηγή επιρροής ($M.O. = 0.89$) σε σύγκριση (Duncan, $p < 0.05$) με τους συμμετέχοντες των συνθηκών ηθικοποίησης ($M.O. = 0.54$) και των συνθηκών της ψυχολογιοποίησης ($M.O. = 0.19$). Επίσης, οι συμμετέχοντες των συνθηκών της ηθικοποίησης προσέγγιζαν περισσότερο την πηγή επιρροής σε σύγκριση με τους συμμετέχοντες των συνθηκών της ψυχολογιοποίησης (Duncan, $p < 0.05$). Ωστόσο η ανάλυση διακύμανσης διπλής κατεύθυνσης, 2(Τύπος πηγής) x 3(Φίλτρο πρόσληψης) δείχνει ότι οι δύο μεταβλητές δεν αλληλεπιδρούσαν μεταξύ τους, $F(2, 167) = 0.46, p > 0.5$.

Άμεση επιρροή

Ανάλογα ήταν και τα ευρήματα για την άμεση επιρροή (βλ. Πίνακα 6). Οι συμμετέχοντες προσέγγιζαν ευκολότερα μια πλειονοτική ($M.O. = 0.50$) παρά μια μειονοτική πηγή επιρροής

Πίνακας 5

Οι μέσοι όροι της διαφοράς των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ για το σύνολο των ερωτήσεων - συνολική επιρροή- του δεύτερου πειράματος

	Ηθικοποίηση	Ψυχολογιοποίηση	Έλεγχος	Σύνολο
Μειονότητα	0.39 (0.80)	0.08 (0.63)	0.61 (0.69)	0.35 (0.71)
Πλειονότητα	0.66 (0.81)	0.27 (1.06)	1.11 (0.94)	0.65 (0.94)
Σύνολο	0.54 (0.80)	0.19 (0.85)	0.89 (0.81)	0.52 (0.82)

Σημείωση: Στην παρένθεση δίδεται η τυπική απόκλιση.

Πίνακας 6
Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων για τις άμεσες ερωτήσεις -
άμεση επιρροή- του δεύτερου πειράματος

	Ηθικοποίηση	Ψυχολογιοποίηση	Έλεγχος	Σύνολο
Μειονότητα	0.19 (1.06)	-0.16 (0.73)	0.40 (0.69)	0.14 (0.83)
Πλειονότητα	0.53 (0.88)	0.22 (1.25)	0.84 (1.06)	0.50 (1.07)
Σύνολο	0.38 (0.97)	0.06 (0.99)	0.64 (0.87)	0.34 (0.95)

Σημείωση: Στην παρένθεση δίνεται η τυπική απόκλιση.

($M.O. = 0.14$), Τύπος πηγής, $F(1, 167) = 6.27, p < 0.01$. Η μεταβλητή του φίλτρου πρόσληψης επίσης επέδρασε κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο, $F(2, 167) = 5.05, p < 0.01$. Η επίδραση (Duncan, $p < 0.05$) αυτή οφείλεται στη μείωση της επιρροής των πηγών όταν αυτές ψυχολογιοποιούνται ($M.O. = 0.06$), κυρίως όταν τις συγκρίνουμε με την επιρροή που ασκούν αυτές οι πηγές στις συνθήκες ελέγχου ($M.O. = 0.64$). Τέλος, η ανάλυση διακύμανσης διπλής κατεύθυνσης 2(Τύπος πηγής) x 3(Φίλτρο πρόσληψης) δείχνει ότι οι δύο μεταβλητές δεν αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, $F(1, 167) = 0.04, p > 0.05$.

Έμμεση επιρροή

Όσον αφορά στην έμμεση επιρροή των πηγών επιρροής (βλ. Πίνακα 7) και πάλι οι δύο μεταβλητές δεν αλληλεπιδρούσαν κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο, Τύπος πηγής x Φίλτρο πρόσληψης, $F(2, 166) = 1.38, p > 0.05$. Το ίδιο συμβαίνει και με τη μεταβλητή του τύπου της πηγής, $F(1, 166) = 2.43, p > 0.05$. Παρέμεινε, ωστόσο, στατιστικώς σημαντική η επίδραση του φίλτρου πρόσληψης της πηγής, $F(2, 166) = 5.95, p < 0.00$. Οι πηγές που δεν προσλήφθηκαν μέσα από κάποιο φίλτρο πρόσληψης (συνθήκες ελέγχου) άσκησαν σαφώς μεγαλύτερη έμμεση επιρροή ($M.O. = 1.13$) όταν τις συγκρίνουμε

(Duncan, $p < 0.05$) τόσο με τις πηγές των συνθηκών της ψυχολογιοποίησης ($M.O. = 0.32$), όσο και με αυτές των συνθηκών της ηθικοποίησης ($M.O. = 0.70$). Τέλος, οι πηγές των συνθηκών της ηθικοποίησης είχαν μεγαλύτερη έμμεση επίδραση συγκριτικά με αυτές των συνθηκών της ψυχολογιοποίησης (Duncan, $p < 0.05$).

Στο δεύτερο πείραμα επίσης διαπιστώσαμε ένα κλασικό αποτέλεσμα ως προς τον τρόπο επίδρασης των πηγών επιρροής. Οι πλειονότητες άσκησαν μεγαλύτερη επιρροή από τις μειονότητες. Αντιθέτως, στις συνθήκες της ψυχολογιοποίησης η επίδρασή τόσο της μειονότητας όσο και της πλειονότητας μειώθηκε σημαντικά. Η μοναδική ίσως έκπληξη ήταν ότι στη συνθήκη της ψυχολογιοποίησης δεν αυξήθηκε η επίδραση της πλειονοτικής πηγής επιρροής ή έστω δε συντηρήθηκε στα ίδια επίπεδα με την επιρροή της πλειονότητας στη συνθήκη ελέγχου (βλ. σχτ. Παπαστάμου, 1989β). Στις συνθήκες της ηθικοποίησης υπήρξε μια πτώση της επίδρασης των πηγών επιρροής, όταν τις συγκρίναμε με αυτές των συνθηκών ελέγχου αλλά η επίδραση αυτή ήταν πιο σημαντική από τις επιδράσεις των ίδιων πηγών στις συνθήκες ψυχολογιοποίησης.

Εικόνα της πηγής

Η παραγοντική ανάλυση που εφαρμόσαμε

Πίνακας 7
Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων για τις έμμεσες ερωτήσεις
-έμμεση επιρροή- του δεύτερου πειράματος

	Ηθικοποίηση	Ψυχολογιοποίηση	Έλεγχος	Σύνολο
Μειονότητα	0.59 (0.86)	0.31 (0.93)	0.82 (0.95)	0.57 (0.91)
Πλειονότητα	0.79 (1.06)	0.33 (1.01)	1.31 (1.21)	0.79 (1.09)
Σύνολο	0.70 (0.96)	0.32 (0.96)	1.13 (1.08)	0.69 (1.00)

Σημείωση: Στην παρένθεση δίνεται η τυπική απόκλιση.

Πίνακας 8
Ο πρώτος παράγοντας της εικόνας της πηγής (Ευελιξίας - Αξιοπιστίας - Ψυχολογιοποιητικής
πρόσληψης) του δεύτερου πειράματος

Επίθετα	Φόρτιση	Μ.Ο.	Τ.Α.
1. Ανισόρροποι/Ισορροπημένοι	0.718	5.00	1.65
2. Μειονοτικοί/Πλειονοτικοί	0.662	4.28	1.83
3. Στενόμυαλοι/Ανοιχτόμυαλοι	0.648	4.26	1.98
4. Αφύσικοι/Φυσιολογικοί	0.567	5.34	1.59
5. Ασυνάρτητοι/Συγκροτημένοι	0.553	5.12	1.62
6. Ασταθείς/Σταθεροί	0.360	5.38	1.66
7. Αξιόπιστοι/Αναξιόπιστοι	-0.635	3.55	1.83
8. Ελεύθεροι/Υποταγμένοι	-0.623	3.08	1.77
9. Αντικειμενικοί/Υποκειμενικοί	-0.550	4.34	2.03
10. Ανεξάρτητοι/Εξαρτημένοι	-0.539	3.59	1.93
11. Προοδευτικοί/Συντηρητικοί	-0.417	3.26	1.85
12. Αυτόνομοι/Αλλοτριωμένοι	-0.398	3.54	1.69
13. Ρεαλιστές/Ανεδαφικοί	-0.396	3.25	1.98

Σημείωση: Ιδιοτιμή = 8.26, ποσοστό εξηγούμενης διακύμανσης = 31.8%.

στο ερωτηματολόγιο των χαρακτηριστικών για την εικόνα της πηγής μας έδωσε δύο παράγοντες με ιδιοτιμή ≥ 1 . Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 8.26, ποσοστό εξηγούμενης διακύμανσης = 31.8%) αναφέρεται στις διαστάσεις της Ισορροπίας και της Αξιοπιστίας.

Η ανάλυση διακύμανσης που εφαρμόστηκε στις παραγοντικές τιμές έδωσε μια διαφοροποι-

ηση του παράγοντα αυτού σε σχέση με τη μεταβλητή του τύπου της πηγής, $F(1, 167) = 34.37$, $p < 0.00$. Πιο συγκεκριμένα, στις συνθήκες της πλειονοτικής πηγής υπάρχει η τάση να της αποδίδονται περισσότερα, Μέσος Παραγοντικός Δείκτης (Μ.Π.Δ.) = 0.32, τα θετικά χαρακτηριστικά των διαστάσεων της Ισορροπίας - Αξιοπιστίας σε σύγκριση με τη μειονότητα (Μ.Π.Δ. = -

0.41). Επίσης, η μεταβλητή του φίλτρου πρόσληψης έδωσε ενδείξεις ότι επηρεάζει στατιστικώς σημαντικά τον τρόπο που επεξεργάζονται τα χαρακτηριστικά του πρώτου παράγοντα, $F(2, 167) = 2.70, p < 0.07$. Πιο συγκεκριμένα, στις συνθήκες ελέγχου είχαμε μια πιο θετική πρόσληψη των διαστάσεων του παράγοντα ($M.Π.Δ = 0.21$) όταν τις συγκρίνουμε με τις συνθήκες της ηθικοποίησης ($M.Π.Δ = -0.12, Duncan, p < 0.05$).

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.95, ποσοστό εξηγούμενης διακύμανσης = 7.5%) παραπέμπει στις διαστάσεις της Ηθικότητας και της έντασης της έκφρασης των απόψεών τους (πολιτικοποίηση).

Η ανάλυση διακύμανσης που εφαρμόστηκε στις παραγοντικές τιμές έδειξε ότι στις συνθήκες του μειονοτικού τύπου πηγής υπήρξε η τάση να προσλαμβάνονται λιγότερο ευνοϊκά οι διαστάσεις του παράγοντα ($M.Π.Δ = 0.25$) όταν τις συγκρίνουμε με τις συνθήκες του πλειονοτικού τύπου πηγής, $M.Π.Δ = -0.19, F(1, 167) = 12.60, p < 0.00$. Η μεταβλητή του φίλτρου πρόσληψης έχει μόνο οριακή επίδραση στους μέσους παραγοντικούς δείκτες, $F(2, 167) = 2.44, p < 0.09$, ενώ οι

δύο μεταβλητές δεν αλληλεπιδρούσαν, Τύπος πηγής x Φίλτρο πρόσληψης, $F(2,167) = 0.68, p > 0.05$.

Και το δεύτερο πείραμα δε μας έδωσε ενδείξεις ότι η παρέμβαση του ηθικού φίλτρου δημιουργεί κάποιες ιδιαίτερες στρεβλώσεις, θετικές ή αρνητικές, στη μειονοτική επιρροή. Τα αποτελέσματα αυτά συμφωνούν με τις κλασικές προσεγγίσεις που επιβεβαιώνουν ότι οι μειονότητες έχουν μικρότερη άμεση επίδραση σε σχέση με τις πλειοψηφικές ομάδες και ότι κρίνονται αρνητικότερα από τις δεύτερες.

Γενική συζήτηση

Στη διατύπωση των υποθέσεών μας είχαμε ισχυριστεί ότι το ηθικό φίλτρο αποτελεί ένα ασθενές κριτήριο αξιολόγησης της κοινωνικής πραγματικότητας. Όσον αφορά στη μειονοτική επιρροή, αυτό επιβεβαιώθηκε πλήρως από την πειραματική μας προσέγγιση. Ακόμα και όταν οδηγήσαμε τους συμμετέχοντες σ' έναν ενεργό ηθικό προβληματισμό, αυτός ο χειρισμός δεν εί-

Πίνακας 9
Ο δεύτερος παράγοντας (Ηθικότητα - Πολιτικοποίηση) της εικόνας της πηγής του δεύτερου πειράματος

Επίθετα	Φόρτιση	M.O.	T.A.
1. Ηθικοί/Αήθεις	0.658	2.98	1.47
2. Οικολόγοι/Μη Οικολόγοι	0.473	2.12	1.56
3. Ρεαλιστές/Ανεδαφικοί	0.472	3.25	1.64
4. Δυναμικοί/Παθητικοί	0.463	2.67	1.76
5. Αυτόνομοι/Αλλοτριωμένοι	0.426	3.54	1.69
6. Προοδευτικοί/Συντηρητικοί	0.374	3.26	1.85
7. Αδιάφοροι/Ενταγμένοι	-0.607	5.94	1.27
8. Αφύσικοι/Φυσιολογικοί	-0.585	5.34	1.59
9. Ασυνάρτητοι/Συγκροτημένοι	-0.550	5.12	1.62
10. Ασταθείς/Σταθεροί	-0.428	5.38	1.66
11. Ανισόρροποι/Ισορροπημένοι	-0.382	5.00	1.65

Σημείωση: Ιδιοτιμή = 1.95, ποσοστό εξηγούμενης διακύμανσης = 7.5%.

χε παρά μόνο οριακές επιδράσεις. Η ενεργοποίηση του ηθικού φίλτρου δεν επιφέρει σημαντικές τροποποιήσεις στο συνήθη τρόπο επίδρασης της μειονότητας. Επίσης, ο χειρισμός της ηθικοποίησης δεν οδήγησε σε κάποιο διαφορετικό τρόπο δόμησης της αναπαράστασης της μειονοτικής πηγής.

Μια ηθική μειονότητα δεν κερδίζει ούτε σε μια θετικότερη σημασιολόγηση της εικόνας της αλλά ούτε και στο μέγεθος και στον τρόπο επίδρασης της, ακόμη και όταν τη συγκρίνουμε με μια μειονότητα που δεν έχει δεχτεί κανέναν ηθικό χαρακτηρισμό. Συνεπώς διαψεύδεται η υπόθεσή μας ότι έστω και οριακά η ηθική μειονότητα θα ασκεί σημαντικότερη επιρροή. Όταν χαρακτηρίζεται ως αήθης, σαφώς και υποχωρεί η άμεση, κυρίως, επίδρασή της. Αλλά αυτό δε προσθέτει κάτι νέο καθώς ήδη γνωρίζουμε ότι η πρόσληψη της μειονότητας γίνεται μέσα από ένα είδος αντιμειονοτικής στρέβλωσης (Mugny & Perez, 1986). Απλώς η αήθεια ενισχύει μια τέτοια τάση.

Επίσης, η ηθικοποίηση δεν ανατρέπει τις διαφορές ανάμεσα σε μια μειονοτική και σε μια πλειονοτική πηγή επιρροής. Η πλειονότητα συνεχίζει να έχει μια θετικότερη εικόνα και μια σημαντικότερη επίδραση στο δείγμα μας. Επαληθεύθηκε η υπόθεσή μας ότι η ψυχολογιοποίηση έχει δυσμενείς επιπτώσεις στις επιδράσεις των πηγών επιρροής (αν και για τον πλειονοτικό τύπο πηγής αυτό αποτελεί μια έκπληξη). Ωστόσο η ηθικοποίηση δε δίνει κάποιο σημαντικό πλεονέκτημα σ' αυτές τις επιδράσεις. Απλώς δεν παρεμποδίζει πλήρως τις επιδράσεις με τον τρόπο που το κάνει η ψυχολογιοποίηση. Συνεπώς σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η ηθικοποίηση δε συνιστά παρά μία παραλλαγή της ψυχολογιοποίησης.

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, λοιπόν, ότι η ηθική διάσταση δεν αποτελεί κάποιο θεμελιώδες κριτήριο για την αξιολόγηση των δημόσιων τοποθετήσεων (όπως οι τοποθετήσεις για τις ευθύνες στη μόλυνση της ατμόσφαιρας) που διατυπώνονται από διάφορους κοινωνικούς φορείς.

Κρατούμε ωστόσο μια επιφύλαξη όσον αφορά στις ατομικές συμπεριφορές. Τα πειράματά μας έδειξαν ότι η ηθική δεν αποτελεί σημαντικό κριτήριο αξιολόγησης για τις δημόσιες παρεμβάσεις γενικού κοινωνικού ενδιαφέροντος. Τι θα γίνει, ωστόσο, αν το πρόβλημα τοποθετείται σε μια περισσότερο ατομική βάση; Εάν, για παράδειγμα, το επίμαχο αντικείμενο είναι οι ιδιαίτερες προσωπικές επιλογές όπως η ομοφυλοφιλία; Η ηθική αξιολόγηση θα συνεχίσει να παραμένει χωρίς επιπτώσεις;

Βιβλιογραφία

- Butera, F., & Perez, J.-A. (1995). Les modeles explicatifs de l' influence sociale [The explanatory models of social influence]. In G. Mugny, D. Oberle, & J.-L. Beauvois (Eds.), *Relations humaines, groupes et influence sociale* (pp. 203-223). Grenoble, France: Presses Universitaires de Grenoble.
- Doise, W. (1987). Identite, conversion et influence sociale [Identity, conversion and social influence]. In S. Moscovici & G. Mugny (Eds.), *Psychologie de la conversion - Etudes sur l' influence inconsciente* (pp. 23-33). Cousset, Suisse: DelVal.
- Faucheux, C., & Moscovici, S. (1989). Το ύφος συμπεριφοράς της μειονότητας και η επιρροή του στις απαντήσεις της πλειοψηφίας (Κ. Κατηφόρης & Ν. Σταματάκης, Μετάφ.). Στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ. Έκδ.), *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία - Η κοινωνική επιρροή* (σ. 316-351). Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Festinger, L. (1950). Informal social communication. *Psychological Review*, 57, 271-282.
- Maass, A. (1987). Minorities et processus de conversion [Minorities and the conversion process]. In S. Moscovici & G. Mugny (Eds.), *Psychologie de la conversion- Etudes sur l' influence inconsciente* (pp. 105-116). Cousset, Suisse: DelVal.
- Maass, A., & Clark, R. D., III. (1983). Internalization versus compliance - Differential proces-

- ses underlying minority influence and conformity. *European Journal of Social Psychology*, 13, 197-215.
- Moscovici, S. (1976). *Social Influence and social change*. London: Academic.
- Moscovici, S. (1989α). Καινοτομία και μειονοτική επιρροή (Κ. Κατηφόρης & Ν. Σταματάκης, Μετάφ.). Στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ. Έκδ.), *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία - Η κοινωνική επιρροή* (σ. 255-315). Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Moscovici, S. (1989β). Προς μία θεωρία συμπεριφοράς μεταστροφής (Κ. Κατηφόρης & Ν. Σταματάκης, Μετάφ.). Στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ. Έκδ.), *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία - Η κοινωνική επιρροή* (σ. 571-614). Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Moscovici, S., & Personnaz, B. (1989). Μειονοτική επιρροή και συμπεριφορά μεταστροφής σε έργο αντίληψης. (Κ. Κατηφόρης & Ν. Σταματάκης, Μετάφ.). Στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ. Έκδ.), *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία - Η κοινωνική επιρροή* (σ. 637-653). Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Mugny, G., Butera, F., Perez, J.-A., & Huguet, P. (1993). Les routes de la conversion: Influences minoritaires et majoritaires [The way of the conversion: Minorities and majorities influences]. In J.-L. Beauvois, R.-V. Joule, & J.-M. Monteil (Eds.), *Perspectives cognitives et conduites sociales - Jugements sociaux et changements des attitudes* (Vol. IV, pp. 195-218). Paris: Delachaux et Niestle.
- Mugny, G., & Perez, J.-A. (1986). *Le deni et la raison. Psychologie de l' impact social des minorites* [Denial and reason. Psychology of minorities' social impact]. Cousset, Suisse: DelVal.
- Mugny, G., & Perez, J.-A. (1987α). Minorities, identification et influence [Minorities, identification and influence]. In S. Moscovici & G. Mugny (Eds.), *Psychologie de la conversion - Etudes sur l' influence inconsciente* (pp. 69-88). Cousset, Suisse: DelVal.
- Mugny, G., & Perez, J.-A. (1987β). Le constructivisme en psychologie sociale: Le cas de l' influence des minorites [The constructivism in social psychology: The case of minorities influence]. In J.-L. Beauvois, R.-V. Joule, & J.-M. Monteil (Eds.), *Perspectives cognitives et conduites sociales - Theories implicites et conflits cognitifs* (Vol. I, pp. 211-228). Cousset, Suisse: DelVal.
- Nemeth, C.-J. (1989). Πέρα από τη μεταστροφή: Μορφές σκέψης και λήψη αποφάσεων (Κ. Κατηφόρης & Ν. Σταματάκης, Μετάφ.). Στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ. Έκδ.), *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία - Η κοινωνική επιρροή* (σ. 763-776). Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Nemeth, C.-J., & Wachtler, J. (1983). Creative problem solving as a result of majority vs. minority influence. *European Journal of Social Psychology*, 13, 45-55.
- Paicheler, G. (1985). *Psychologie des influences sociales, contraindre, convaincre, persuader* [Psychology of social influences, contradicting, convincing, persuading]. Neuchatel, Suisse: Delachaux & Niestle.
- Paicheler, G., & Moscovici, S. (1984). Suivismes et conversion [Suining and conversion]. In S. Moscovici (Ed.), *Psychologie sociale* (pp. 139-166). Paris: Presses Universitaires de France.
- Παπαστάμου, Σ. (1988). Οι μειονότητες και η στρατηγική τους. Μια κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση της κοινωνικής επιρροής. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 69, 3-46.
- Παπαστάμου, Σ. (1989α). *Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας*. Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Παπαστάμου, Σ. (1989β). *Ψυχολογιοποίηση. Επιπτώσεις των ψυχολογικών ερμηνειών στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής*. Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Παπαστάμου, Σ. (1989γ). Ψυχολογιοποίηση και διαδικασίες μειονοτικής και πλειονοτικής επιρροής. Στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ. Έκδ.), *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία - Η κοινωνική επιρροή* (σ. 486-506). Αθήνα: Οδυσσεάς.

- Παπαστάμου, Σ. (1989δ). Ψυχολογιοποίηση και αντίσταση στη μεταστροφή. Στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ. Έκδ.), *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία - Η κοινωνική επιρροή* (σ. 739-762). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Papastamou, S.(1979). *Strategies d' influence minoritaires et majoritaires* [Minorities and majorities strategies of influence]. Unpublished doctoral dissertation (3rd circle), Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris.
- Papastamou, S. (1989). La psychologisation: Erreur individuelle ou strategie collective? [Psychologization: An individual error or a collective strategy?]. In J.-L. Beauvois, R.V. Joule, & J.-M. Monteil (Eds.), *Perspectives cognitives et conduites sociales - Representations et processus socio-cognitifs* (Vol. II, pp. 185-204). Cousset, Suisse: DelVal.
- Papastamou, S.(1993). Valeur strategique et emergence de la psychologisation comme resistance a l' innovation [The strategic value and the emergence of the psychologization]. In J.-L. Beauvois, R.-V. Joule, & J.-M. Monteil (Eds.), *Perspectives cognitives et conduites sociales. - Jugements sociaux et changements des attitudes* (Vol. IV, pp. 175-194). Paris: Delacheux et Niestle.
- Παπαστάμου, Σ., & Μιούνου, Γκ. (1983). *Μειονότητα και εξουσία. Μια κοινωνιοψυχολογική και πειραματική προσέγγιση της κοινωνικής επιρροής των μειονοτήτων*. Αθήνα: Αλέτρι.
- Perez, J.-A., Falomir, J.-M., & Mugny, G. (1995). Internalization of conflict and attitude change. *European Journal of Social Psychology*, 25, 117-124.
- Perez, J.-A., & Mugny, G. (1987). Comparaison et constructions sociales de la realite [The comparison and the social constructions of reality]. In S. Moscovici & G. Mugny (Eds.), *Psychologie de la conversion - Etudes sur l' influence inconsciente* (pp. 139-158). Cousset, Suisse: DelVal.
- Perez, J.-A., & Mugny, G.(1989a). Διακρίσεις και μεταστροφή στο πλαίσιο της μειονοτικής επιρροής: Το μοντέλο της αποσύνδεσης (Κ. Κατηφόρης & Ν. Σταματάκης, Μετάφ.). Στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ Έκδ.), *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία - Η κοινωνική επιρροή* (σ. 695-716). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Perez, J.-A., & Mugny, G.(1989β). Πειραματικός χειρισμός μιας έμμεσης μειονοτικής επιρροής (Κ. Κατηφόρης & Ν. Σταματάκης, Μετάφ.). Στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ. Έκδ.), *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία - Η κοινωνική επιρροή* (σ. 717-738) Αθήνα: Οδυσσέας.
- Perez, J.-A., & Mugny, G.(1990). Minority influence, manifest discrimination and latent influence. In D. Abrams & M.-A. Hogg (Eds.), *Social identity theory - Constructive and critical advances* (pp. 152-168). Hertfordshire, England: Harvester-Wheatsheaf.
- Perez, J.-A., & Mugny, G. (1996). *Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης. Διαδικασίες κοινωνικής επιρροής* (Α. Μαντόγλου, Μετάφ.). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Perez, J.-A., Mugny, G., Maggi, J., & Butera, F. (1995). L' elaboration du conflit dans l' influence sociale [The elaboration of the conflict into the social influence]. In G. Mugny, D. Oberle, & J.-L. Beauvois (Eds.), *Relations humaines, groupes et influence sociale* (pp. 225-237). Grenoble, France: Presses Universitaires de Grenoble.
- Perez, J.-A., Mugny, G., Roux, P., & Butera, F.(1991). Influences via la comparaison sociale, influences via la validation [Influences via the social comparison, influences via the validation]. In J.-L. Beauvois, R.-V. Joule, & J.-M. Monteil (Eds.), *Perspectives cognitives et conduites sociales - Quelles cognitions? Quelles conduites?* (Vol. III, pp. 81-104). Cousset, Suisse: DelVal.
- Sanchez- Mazas, M., & Falomir, J.-M. (1995). Dissociation et influence minoritaire [The dissociation and the minority's influence]. In G. Mugny, D. Oberle, & J.-L., Beauvois (Eds.), *Relations humaines, groupes et influence sociale* (pp. 301-318). Grenoble, France: Presses Universitaires de Grenoble.
- Τσιάμης, Γ. (1997). *Ηθικοποίηση - Η χρήση ηθι-*

κών όρων και η επενέργειά τους στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής. Αδημοσίευτη διδα-

κτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

The effect of moralization in the minority influence: Factor of resistance or accomodation?

GEORGE TSIAMIS
Thessaloniki, Greece

ABSTRACT

This study was conducted in order to examine the effects of the activation of the moral filter of perception of the social reality on the social influence. It was assumed that the moral filter is not a criterion of particular strength for the understanding and evaluation of public interventions of the source's influence. For the testing of our hypotheses we conducted two experiments which were based on the experimental paradigm of "air pollution". In the first experiment, in which there were 180 participants, two variables were handled; the intensity of the activation of moral thinking (presence or absence of a questionnaire on moral issues) and moralization. In the second experiment, with 173 participants we handled the variable of the type of the source of influence (minority/majority) and the variable of the filter of perception (moralization/psychologization). The aim was to identify possible differential effects of moralization and psychologization on the influence of the two different types of sources of influence. The hypothesis, concerning the minority influence, was confirmed. The activation of the moral filter did not significantly change the usual minority and majority effects. The activation of the moral filter did not affect, in any special way, the representation of the image, of either the minority and the majority source.

Key words: Minority, Moralization, Psychologization.

Address: George Tsiamis, Konstantinoupoleos 117B', 542 49 Thessaloniki, Greece. Tel.: *30-31-313653